Neapolis University

HEPHAESTUS Repository **http://hephaestus.nup.ac.cy**

School of Health Sciences Articles

2011

þÿ " Ÿ º . œ ± º ¬ Á ¹ ¿ Â ¸ ± µ º Ä µ » ® µ ½ þÿ À ¿ » µ ¼ ¹ º ® Ä · Â µ Æ · ¼ µ Á ¯ ´ ± Â • » þÿ µ ½ ± ½ Ä ¯ ¿ ½ Ä ¿ Å À Á ¿ - ´ Á ¿ Å Ä · Â þÿ (™ ± ½ ¿ Å ¬ Á ¹ ¿ Â 1 9 6 5) .

Klapsis, Antonis

þÿ • Ä ± ¹ Á µ ¯ ± š Å À Á ¹ ± º Î ½ £ À ¿ Å ´ Î ½

http://hdl.handle.net/11728/10980

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

ΚΥΠΡΙΑΚΑΙ ΣΠΟΥΔΑΙ

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΥΠΡΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΒΡΑΒΕΥΘΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ ΕΠΙ ΤΗ ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑΠΕΝΤΑΕΤΗΡΙΔΙ
ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΥΠΡΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΟΕ΄
2011

Ἀντώνης Κλάψης,

«Ὁ κ. Μακάριος θὰ ἐκτελῇ ἐντολάς»: ἡ πολεμικὴ τῆς ἐφημερίδας Ἐλευθερία ἐναντίον τοῦ προέδρου τῆς Κύπρου (Ἰανουάριος 1965)

- ΑΝΑΤΥΠΟ -

ΛΕΥΚΩΣΙΑ ΚΥΠΡΟΣ
2013

ΚΣ ΟΕ΄ (2011) 225-241

Αντώνης ΚΛΑΨΗΣ

«Ὁ κ. Μακάριος θὰ ἐκτελῇ ἐντολάς»: η πολεμική της εφημερίδας *Ελευθερία* εναντίον του προέδρου της Κύπρου (Ιανουάριος 1965)

Το πλαίσιο: υποτροπή του Κυπριακού και η ατελέσφορη επιδίωξη της Ένωσης

Παρά το γεγονός ότι η συνομολόγηση των Συμφωνιών της Ζυρίχης και του Λονδίνου είχε φανεί να θέτει τέρμα στην αντιπαράθεση σχετικά με την τύχη της Κύπρου, επιβάλλοντας τη λύση της δημιουργίας της ανεξάρτητης Κυπριακής Δημοκρατίας, πολύ σύντομα το ζήτημα επανήλθε δυναμικά στο προσκήνιο. Στις 30 Νοεμβρίου 1963 ο πρόεδρος της Κύπρου αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ΄ ανακοίνωσε επίσημα στον Τουρκοκύπριο αντιπρόεδρο Φαζίλ Κιουτσούκ την πρότασή του για την αναθεώρηση 13 σημείων του κυπριακού Συντάγματος, με σκοπό τη θεραπεία των αδυναμιών που –κατά τη γνώμη του– συνεπαγόταν η εφαρμογή των συγκεκριμένων διατάξεων. Η πρωτοβουλία του Μακαρίου προκάλεσε την άμεση αντίδραση της Άγκυρας και των Τουρκοκυπρίων, η κλιμάκωση της οποίας οδήγησε λίγες εβδομάδες αργότερα στο ξέσπασμα των αιματηρών διακοινοτικών ταραχών στην Κύπρο, στην κατάρρευση της συνταγματικής τάξης και στην περιχαράκωση σημαντικού αριθμού Τουρκοκυπρίων σε θύλακες μη ελεγχόμενους από την κυπριακή κυβέρνηση.

Η υποτροπή του Κυπριακού, πέραν των επιπτώσεων στο εσωτερικό της μεγαλονήσου, απειλούσε με άμεση επιδείνωση τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, οι οποίες, στα χρόνια που είχαν μεσολαβήσει από τη συνομολόγηση των Συμφωνιών της Ζυρίχης και του Λονδίνου, είχαν βελτιωθεί αισθητά. Ταυτόχρονα, η κρίση δημιουργούσε τριβές στις σχέσεις Λευκωσίας-Αθήνας, οι οποίες προέκυπταν κατά κύριο λόγο ως αποτέλεσμα των χειρισμών του αρχιεπισκόπου Μακαρίου: ο τελευταίος είχε αναλάβει μονομερώς την πρωτοβουλία αναθε-

ώρησης του κυπριακού Συντάγματος, χωρίς προηγουμένως να έλθει σε συνεννόηση για το θέμα με την ελληνική κυβέρνηση· η ίδια, εξάλλου, η χρονική συγκυρία της εκδήλωσης της πρωτοβουλίας, όταν στην Ελλάδα η –μη διαθέτουσα απόλυτη κοινοβουλευτική πλειοψηφία– μεταβατική κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου δεν είχε λάβει καν ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή, δημιουργούσε εύλογες υποψίες ότι ο Μακάριος είχε σπεύσει να εκμεταλλευθεί ακριβώς αυτή τη ρευστότητα προκειμένου να επιβάλει στην Αθήνα τετελεσμένα γεγονότα. Έκδηλα προβληματισμένος από τους χειρισμούς της Λευκωσίας, ο Γ. Παπανδρέου έσπευδε, αμέσως μετά την εντυπωσιακή επικράτηση της Ένωσης Κέντρου στις εκλογές της 16ης Φεβρουαρίου 1964, να απευθύνει επιστολή στον πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας, διατυπώνοντας με σαφήνεια το δόγμα του «εθνικού κέντρου»: «Εν αυτή τη εννοία της ενότητος του Ελληνισμού και της επηυξημένης ευθύνης των Αθηνών, ως κέντρου του Ελληνισμού», υπογράμμιζε με έμφαση ο Έλληνας πρωθυπουργός, «επιθυμώ να εκδηλώσω την ζωηράν μου επιθυμίαν όπως συντελεσθή μεταξύ ημών πλήρης και συνεχής επαφή, συνεννόησις και εναρμόνισις απόψεων»[1].

Το προβάδισμα που επιδίωκε να εξασφαλίσει ο Γ. Παπανδρέου για την Αθήνα σε σχέση με τον περαιτέρω χειρισμό του Κυπριακού, αποτύπωνε ανάγλυφα την εξαιρετική σημασία που απέδιδε η ελλαδική ηγεσία αφενός στη διαχείριση της κυπριακής κρίσης και αφετέρου στην αναζήτηση διεθνών ερεισμάτων για την προώθηση λύσης που θα εξυπηρετούσε τα εθνικά συμφέροντα. Η έκδοση του ψηφίσματος 186 από το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ στις 4 Μαρτίου 1964, το οποίο αναγνώριζε ευθέως την ανεξαρτησία και την εδαφική ακεραιότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας, προβλέποντας παράλληλα την εγκατάσταση ειρηνευτικής αποστολής του οργανισμού στην Κύπρο με σκοπό την αποτροπή νέων συγκρούσεων[2], ικανοποιούσε τις βασικές επιδιώξεις τόσο της Αθήνας όσο και της Λευκωσίας. Αποσκοπώντας στην περαιτέρω ενίσχυση της άμυνας της Κύ-

1. Βλ. Σπ. Παπαγεωργίου, *Τα κρίσιμα ντοκουμέντα του Κυπριακού, 1959-1967*, Αθήνα 1983, Α΄, 300-301· Για το δόγμα του «εθνικού κέντρου» βλ.: Ev. Hatzivassiliou, *Greece and the Cold War: frontline state, 1952-1967*, London - New York 2006, 131-137.

2. Βλ. αναλυτικότερα Σ. Ριζά, *Ένωση, διχοτόμηση, ανεξαρτησία: οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Βρετανία στην αναζήτηση λύσης για το Κυπριακό, 1963-1967*, Αθήνα 2000, 21-77 και Π. Ν. Τζερμιά, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, Αθήνα ^{3}1998, Α΄, 550-562.

πρου, ώστε να αποτραπεί το ενδεχόμενο μίας τουρκικής εισβολής, η κυβέρνηση του Γ. Παπανδρέου μεθόδευσε τη μυστική αποστολή σημαντικών στρατιωτικών δυνάμεων στη μεγαλόνησο (της γνωστής «μεραρχίας»), ενώ την ίδια περίοδο, ο άλλοτε ηγέτης της ΕΟΚΑ, στρατηγός Γεώργιος Γρίβας, τέθηκε επικεφαλής όλων των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων στην Κύπρο[3].

Στην πραγματικότητα, η Αθήνα προσπαθούσε να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις, οι οποίες θα μπορούσαν στο αμέσως προσεχές χρονικό διάστημα να επιτρέψουν την οριστική λύση του Κυπριακού μέσω της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Η επιχειρηματολογία της ελληνικής κυβέρνησης ότι μόνο η ένωση, έστω και έναντι ορισμένων μικρών ανταλλαγμάτων προς όφελος της Τουρκίας, θα εξουδετέρωνε δια παντός τον κίνδυνο ελληνοτουρκικής ρήξης, προσφέροντας ταυτόχρονα το πρόσθετο πλεονέκτημα της «νατοποίησης» της Κύπρου, συναντούσε ευήκοα ώτα στην Ουάσιγκτον, μεγιστοποιώντας κατά συνέπεια τις προοπτικές εφαρμογής των ελληνικών εισηγήσεων. Η ανάληψη πρωτοβουλιών από την αμερικανική πλευρά έλαβε συγκεκριμένη μορφή μέσω της μεσολαβητικής αποστολής του πρώην υπουργού Εξωτερικών των ΗΠΑ Ντην Άτσεσον: ο τελευταίος υπέβαλε το καλοκαίρι του 1964 δύο διαδοχικά σχέδια, τα οποία συνηγορούσαν υπέρ της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, υπό τον όρο της παραχώρησης τμήματος του νησιού ως στρατιωτικής βάσης στην Τουρκία, είτε κατά κυριαρχία είτε υπό ενοικίαση. Η θετική, ωστόσο, ανταπόκριση της ελληνικής κυβέρνησης στη δεύτερη εκδοχή του σχεδίου δεν κατέστη δυνατόν να οδηγήσει στην αποδοχή των προτάσεων του Άτσεσον, καθώς η Αθήνα, υπό την πίεση της κατηγορηματικής απόρριψης του σχεδίου από τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο, υπαναχώρησε από την αρχική της θέση[4].

Η άρνηση του Μακαρίου να συνηγορήσει υπέρ της λύσης που υποδείκνυε ο Άτσεσον δεν ήταν ασφαλώς άσχετη από το γεγονός ότι, στο διάστημα που εκ-

3. Για το διορισμό του Γρίβα βλ. Παπαγεωργίου, *Τα κρίσιμα ντοκουμέντα* (υποσ. 1), Β΄, 76-77.

4. Βλ. διεξοδικότερα Ριζά, *Ένωση* (υποσ. 2) 131-164· Τζερμιά, *Ιστορία* (υποσ. 2) 590-603· Αλ. Παπαχελά, *Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας: ο αμερικανικός παράγων, 1947-1967*, Αθήνα 1997, 125-137. Συνολικότερα για την αμερικανική παρέμβαση στο Κυπριακό, με ευρύτερο χρονικό ορίζοντα αναφοράς, βλ. Cl. Nicolet, *United States Policy towards Cyprus, 1954-1974: Removing the Greek-Turkish Bone of Contention*, Mannheim 2001.

δηλωνόταν η αμερικανική μεσολαβητική πρωτοβουλία, και συγκεκριμένα κατά την κρίση της Μανσούρας τον Αύγουστο του 1964, ο πρόεδρος της Κύπρου είχε εξασφαλίσει δήλωση της Μόσχας σχετικά με την παροχή σοβιετικής βοήθειας με σκοπό την προάσπιση της ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας. Και τούτο παρά τις επανειλημμένες εκδηλώσεις διαφωνίας της Αθήνας, η οποία τόνιζε ότι η στήριξη στη Σοβιετική Ένωση θα οδηγούσε σε στρατηγικά αδιέξοδα[5]. Ενθαρρυμένος από τη σοβιετική «εγγύηση», ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος δεν ήταν διατεθειμένος να προβεί σε οποιαδήποτε παραχώρηση, υποστηρίζοντας ότι τα ανταλλάγματα που το σχέδιο Άτσεσον προέβλεπε να δοθούν στην Τουρκία ήταν υπερβολικά και οδηγούσαν σε μία έμμεση μορφή διχοτόμησης της Κύπρου. Τις θέσεις του Μακαρίου φέρονταν να ασπάζονται και μέλη του ελληνικού υπουργικού συμβουλίου, με προεξάρχοντα τον αναπληρωτή υπουργό Συντονισμού και υιό του πρωθυπουργού, Ανδρέα Παπανδρέου, γεγονός που, εκτός των άλλων, υπογράμμιζε την προφανή έλλειψη συνοχής εντός των κόλπων της κυβέρνησης της Ένωσης Κέντρου.

Αναζητώντας τους υπεύθυνους της αποτυχίας

Ο ιδιότυπος μήνας του μέλιτος μεταξύ Μακαρίου και Μόσχας δέχτηκε ισχυρό πλήγμα στα τέλη του 1964 και κυρίως στις αρχές του 1965, με αφορμή δηλώσεις του υπουργού Εξωτερικών της Σοβιετικής Ένωσης Αντρέι Γκρομύκο, με τις οποίες ο τελευταίος τασσόταν εμμέσως υπέρ της ομοσπονδιακής διάρθρωσης της Κυπριακής Δημοκρατίας, θέση που ανταποκρινόταν στις τουρκικές απαιτήσεις[6]. Η αποδοκιμασία των δηλώσεων του Γκρομύκο τόσο από τον Γ. Παπανδρέου όσο και από τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο[7] ελάχιστα άλλαζε την ουσία της υπόθεσης: η Λευκωσία έτεινε να απολέσει τη σοβιετική υποστήριξη, στην οποία

5. Hatzivassiliou, *Greece* (υποσ. 1) 165-166.

6. Βλ. εφημ. *Το Βήμα*, 22 Ιανουαρίου 1965, σσ. 1 και 5· εφημ. *Ελευθερία*, 22 Ιανουαρίου 1965, σσ. 1 και 7.

7. Βλ. εφημ. *Το Βήμα*, 23 Ιανουαρίου 1965, σσ. 1 και 5· εφημ. *Ελευθερία*, 23 Ιανουαρίου 1965, σσ. 1 και 7.

είχε στο αμέσως προηγούμενο χρονικό διάστημα βασίσει σημαντικό τμήμα της διεθνούς της στρατηγικής.

Η ψυχρολουσία που υπέστη η ελληνική κοινή γνώμη ήταν προφανής. Ταυτόχρονα, η ελληνική κυβέρνηση εμφανιζόταν εξαιρετικά ενοχλημένη από την έως τότε ακολουθούμενη κυπριακή πολιτική, τονίζοντας ότι η Αθήνα είχε προειδοποιήσει τη Λευκωσία για τους κινδύνους που συνεπαγόταν η στήριξη στη Μόσχα[8]. «Στιλέττο εις τα νώτα του κυπριακού ελληνισμού», τόνιζε στις 24 Ιανουαρίου 1965 σε πρωτοσέλιδο κύριο άρθρο της με τίτλο «Ρεαλιστικά!» η φίλα προσκείμενη στην κυβέρνηση της Ένωσης Κέντρου εφημερίδα *Ελευθερία* του Πάνου Κόκκα, «υπήρξεν η υιοθέτησις του τουρκικού συνθήματος, περί ομοσπονδιακής Κύπρου, από την Σοβιετικήν Ρωσίαν. Και μάθημα πικρού πολιτικού ρεαλισμού προς τους Έλληνας, τον λαόν αυτόν των αιωνίων εφήβων. Μόνον εάν κατανοήσωμεν πλήρως το μάθημα, θα αποβή ακίνδυνον το στιλέττο». Η *Ελευθερία* εξηγούσε ότι στόχος της Μόσχας ήταν να τορπιλίσει την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, τη «μόνη πραγματική και οργανική» λύση, διότι ακριβώς η παρέλκυση της εκκρεμότητας εξυπηρετούσε τα σοβιετικά συμφέροντα: το ζήτημα θα εξακολουθούσε να αποτελεί ανοιχτή πληγή για την Ελλάδα, την Τουρκία και ολόκληρο τον δυτικό συνασπισμό, ενώ ταυτόχρονα αφηνόταν ανοιχτό το ενδεχόμενο μελλοντικής μετατροπής της Κύπρου σε Κούβα της Μεσογείου.

Η πολεμική της εφημερίδας, ωστόσο, δεν στρεφόταν τόσο εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης, αλλά πολύ περισσότερο είχε ως αποδέκτες, χωρίς να τους κατονομάζει ευθέως, τους δύο βασικότερους –κατά την άποψή της– υπαίτιους για τη ματαίωση της ένωσης: αφενός τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο («ένας υπεύθυνος εις την Λευκωσίαν») και αφετέρου τον Α. Παπανδρέου («ένας ανευθυνοϋπεύθυνος εις τας Αθήνας»), στους οποίους απέδιδε τη μομφή ότι είχαν αποτρέψει το καλοκαίρι του 1964 την ένωση υπό την επίδραση ενός –ποσοστιαία ακαθόριστου– μίγματος δόλου και μωρίας, αλλά και της ακατανίκητης ροπής τους προς τη φιλαρχία. Σε αυτό το πλαίσιο, η *Ελευθερία* παρότρυνε την ελληνική κυβέρνηση να αναλάβει εκείνη τις απαραίτητες πρωτοβουλίες που θα επέτρεπαν τη σταδιακή αλλαγή, προς όφελος των ελληνικών συμφερόντων, του διεθνούς συσχετισμού

8. Βλ. *Ο Γεώργιος Παπανδρέου και το Κυπριακό ζήτημα (1954-1965): ντοκουμέντα* (επιμ. Π. Πετρίδη), Θεσσαλονίκη 1998, 312.

δυνάμεων, εφαρμόζοντας απαρέγκλιτα το δόγμα του εθνικού κέντρου, το οποίο λιγότερο από ένα χρόνο νωρίτερα είχε επικαλεστεί ο Γ. Παπανδρέου: «Την χάραξιν της γραμμής και την εκτέλεσίν της», υπογραμμιζόταν με έμφαση στο άρθρο, «θα έχη εις το ακέραιον η ελληνική κυβέρνησις. Δεν χωρή πλέον ούτε πολυαρχία, ούτε ανεύθυνον παρασκήνιον. Ο κ. Μακάριος θα εκτελή εντολάς. Και εις τας Αθήνας υπάρχει Υπουργικόν Συμβούλιον διά ν' αποφασίζη»[9].

Η –έστω και υπαινικτική– απόδοση ευθυνών από την *Ελευθερία* στον αρχιεπίσκοπο Μακάριο και στον Α. Παπανδρέου για τη ματαίωση εφαρμογής της ενωτικής λύσης, αρκούσε για να προκαλέσει σάλο. Με δημόσιες δηλώσεις του ο Γ. Παπανδρέου διέψευσε ότι είτε ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος είτε ο Α. Παπανδρέου είχαν αποτρέψει το καλοκαίρι του 1964 την ένωση, προσθέτοντας ότι το άρθρο της *Ελευθερίας* χαροποιούσε μόνο τους εχθρούς της Ένωσης Κέντρου. Την ίδια στιγμή, ο Α. Παπανδρέου χαρακτήριζε ως εμπαθείς συκοφαντίες τις κατηγορίες που του είχαν αποδοθεί από τις στήλες της εφημερίδας, υπογραμμίζοντας ότι ο ίδιος ουδέποτε είχε υποστηρίξει θέσεις αντίθετες προς την επίσημη κυβερνητική γραμμή[10].

Από την πλευρά του, ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος, υιοθετώντας σαφώς οξύτερους τόνους, επέλεξε τη μετωπική αντιπαράθεση με τους ιθύνοντες της *Ελευθερίας*, τους οποίους προκαλούσε να αποκαλύψουν και να καταγγείλουν δημόσια με ποιο τρόπο ο ίδιος είχε ματαιώσει την ένωση. Υπεραμυνόμενος της πολιτικής που είχε ακολουθήσει, ο Μακάριος επισήμανε ότι τυχόν εφαρμογή του σχεδίου Άτσεσον ουσιαστικά συνεπαγόταν τη συγκαλυμμένη διχοτόμηση της μεγαλονήσου, κατηγορούσε ευθέως τους επικριτές του ως συκοφάντες, ενώ επιπλέον τους απέδιδε τη μομφή των ύποπτων κινήτρων: «Είναι αληθές», τόνιζε σε συνέντευξή του, «ότι αντέδρασα εντόνως κατά του γνωστού "σχεδίου Άτσεσον", δια του οποίου εγένετο εισήγησις όπως παραχωρηθή βάσις εις την Τουρκίαν δια να ενωθή κατόπιν της διχοτομήσεως αυτής το υπόλοιπον τμήμα με την Ελλάδα. Εάν υπάρχουν υποστηρικταί της τοιαύτου είδους Ενώσεως, η ευκαιρία δεν εχάθη δι' αυτούς. Δεν γνωρίζω ποίου άλλου είδους Ενώσεως εματαίωσα την πραγ-

9. Εφημ. *Ελευθερία*, 24 Ιανουαρίου 1965, σ. 1.

10. Βλ. εφημ. *Το Βήμα*, 27 Ιανουαρίου 1965, σ. 1· εφημ. *Ελευθερία*, 27 Ιανουαρίου 1965, σ. 1· εφημ. *Μακεδονία*, 27 Ιανουαρίου 1965, σ. 1· εφημ. *Τα Νέα*, 27 Ιανουαρίου 1965, σ. 1.

ματοποίησιν. Η κατ' εμού κατηγορία είναι τω όντι βαρυτάτη και η κατήγορος εφημερίς δια λόγους στοιχειώδους ηθικής, αλλά και ευθύνης έναντι του Έθνους, ιδιαιτέρως δε του αγωνιζόμενου κυπριακού ελληνισμού, οφείλει να δώση εις την δημοσιότητα όλα τα στοιχεία δια να γνωσθή πλήρως η αλήθεια και να καταλογισθούν ευθύναι. Άλλως η τοιαύτη αρθρογραφία αποτελεί συκοφαντίαν της οποίας είναι πολύ ύποπτα τα κίνητρα και αποδεικνύει συγχρόνως έλλειψιν υψηλού ήθους εις την αντιμετώπισιν των μεγάλων εθνικών προβλημάτων»[11].

Το σκηνικό της αντιπαράθεσης μεταξύ της *Ελευθερίας* και του αρχιεπισκόπου Μακαρίου είχε πλέον στηθεί. Σε νέο πρωτοσέλιδο κύριο άρθρο[12], η εφημερίδα διευκρίνιζε ότι δεν είχε αποδώσει κατηγορίες στον πρόεδρο της Κύπρου για την απόρριψη του σχεδίου Άτσεσον, το οποίο παλαιότερα και η ίδια είχε καταγγείλει ως διχοτομικό[13]. Η κριτική της *Ελευθερίας*, αντίθετα, εντοπιζόταν στις δηλώσεις στις οποίες είχε προβεί ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος στα τέλη Αυγούστου 1964, οπότε, μετά την ολοκλήρωση σύσκεψης με τον Γ. Παπανδρέου στην οικία του τελευταίου στο Καστρί, είχε κατηγορηματικά επιβεβαιώσει ότι κοινή θέση της Αθήνας και της Λευκωσίας ήταν η συνέχιση του αγώνα για την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα: «Καλήν αντάμωσιν εις την Κύπρον, ηνωμένην με την Ελλάδα», είχε τονίσει τότε ο πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας κατά την έξοδο από την πρωθυπουργική κατοικία απευθυνόμενος προς τους δημοσιογράφους[14]. «Είναι φυσικόν, Μακαριώτατε», υπογράμμιζε στις 29 Ιανουαρίου 1965 η *Ελευθερία*, «να διερωτάται η κοινή γνώμη, τι απέγινε η "καλή αντάμωσις". Σχήμα λόγου ήτο; Ή εματαιώθη; Και από ποίον και διατί;». Χωρίς περιστροφές, η εφημερίδα κατηγορούσε τον Μακάριο ότι εκείνος είχε υπάρξει ένας από τους βασικούς συντελεστές αποτροπής της ενωτικής λύσης, έστω και πραξικοπηματικής, μέσω ταυτόχρονων αποφάσεων της ελληνικής και της κυπριακής Βουλής, για λόγους που σχετίζονταν ευθέως με την εξυπηρέτηση των προσωπικών του φιλοδοξιών, οι οποίες ήταν ουσιαστικά ασύμβατες με το δόγμα του εθνικού κέντρου[15].

11. Βλ. εφημ. *Ελευθερία*, 29 Ιανουαρίου 1965, σ. 1.

12. Εφημ. *Ελευθερία*, 29 Ιανουαρίου 1965, σ. 1.

13. Βλ. για παράδειγμα εφημ. *Ελευθερία*, 31 Ιουλίου 1964, σ. 1.

14. Για τις δηλώσεις αυτές βλ. εφημ. *Το Βήμα*, 26 Αυγούστου 1964, σ. 5.

15. Εφημ. *Ελευθερία*, 29 Ιανουαρίου 1965, σ. 1.

Ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος δεν ήταν διατεθειμένος να αφήσει αναπάντητη την πρόκληση. Σπεύδοντας να σηκώσει το γάντι, κατηγορούσε δημόσια την *Ελευθερία* όχι μόνο ότι διέθετε «ύποπτα κίνητρα», τα οποία μέσω της αρθρογραφίας της είχαν καταστεί «περισσότερον διαφανή», αλλά επιπλέον ότι εξυπηρετούσε «συμφέροντα ουχί εθνικά». «Αι ύβρεις και αι συκοφαντίαι», ανταπαντούσε στις 30 Ιανουαρίου 1965 η *Ελευθερία*, «προερχόμεναι μάλιστα από χείλη ιερωμένου, μας θλίβουν βαθύτατα. Αλλά δεν είναι δυνατόν να μειώσουν την τιμήν και την υπόληψιν της "Ελευθερίας". Έχει την ιστορίαν της η εφημερίς αυτή και δεν υπάρχει εκεί μέσα ούτε Ζυρίχη, ούτε Λονδίνον. Ενώ υπάρχει εις την ιστορίαν του κ. Μακαρίου το επονείδιστον αυτό κεφάλαιον». Η εφημερίδα υποδείκνυε ανοιχτά τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο ως τον κύριο υπεύθυνο της μη πραγματοποίησης της ένωσης, όχι μόνο διότι ο ίδιος είχε υπογράψει τη Συμφωνία του Λονδίνου, η οποία απέκλειε την ένωση εσαεί, αλλά επιπλέον διότι οι προσωπικές του φιλοδοξίες και επιδιώξεις αποτελούσαν εμπόδιο στην ενωτική λύση[16]: δύο ημέρες νωρίτερα, ο πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας είχε διακηρύξει ότι δεν ήταν εντολοδόχος της ελληνικής κυβέρνησης, αλλά ότι αντίθετα ήταν υπόλογος μόνο απέναντι στον κυπριακό λαό[17].

«Οι απιστίες»

Αποκορύφωμα της πολεμικής της *Ελευθερίας* εναντίον του αρχιεπισκόπου Μακαρίου αποτέλεσε νέο μακροσκελές πρωτοσέλιδο άρθρο με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Αι απιστίαι του», το οποίο δημοσιεύθηκε στις 31 Ιανουαρίου 1965[18]. Αφού προηγουμένως προχωρούσε σε μια συνοπτική ανασκόπηση των περιστατικών που είχαν οδηγήσει στη δημόσια αντιπαράθεση της εφημερίδας με τον πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας, ο συντάκτης του άρθρου στηλίτευε ιδιαίτερα τις δηλώσεις του αρχιεπισκόπου Μακαρίου ότι δεν ήταν διατεθειμένος να υπακούει σε υποδείξεις της Αθήνας. Συνεχίζοντας, εξάλλου, την τακτική των

16. Εφημ. *Ελευθερία*, 30 Ιανουαρίου 1965, σ. 1.

17. Εφημ. *Ελευθερία*, 29 Ιανουαρίου 1965, σσ. 1 και 5.

18. Βλ. εφημ. *Ελευθερία*, 31 Ιανουαρίου 1965, σ. 1.

προηγούμενων ημερών, στον πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας αποδιδόταν για ακόμα μία φορά ανοιχτά η κατηγορία ότι λίγους μήνες νωρίτερα είχε αποτρέψει την ένωση: «Δικαιούται [...] η εφημερίς αυτή», υπογραμμιζόταν με έμφαση στο άρθρο, «να απευθύνη κατά του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου την κατηγορίαν ότι δεν εματαίωσεν απλώς την Ένωσιν κατά το θέρος του 1964, αλλά και την υπονόμευσε και υπήρξεν άπιστος έναντι του Ελληνισμού και έναντι των προαιωνίων πόθων του κυπριακού λαού ειδικώτερον».

Η πρώτη «απιστία» που η *Ελευθερία* χρέωνε στον αρχιεπίσκοπο Μακάριο ήταν ότι ο ίδιος δεν είχε συγκατανεύσει στην πρόταση που υπέβαλε το καλοκαίρι του 1964 ο Γ. Παπανδρέου για ταυτόχρονη κήρυξη της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα από τις Βουλές των δύο κρατών[19]. Ο πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας είχε τότε, σύμφωνα με την εφημερίδα, υποστηρίξει ότι μια τέτοια ενέργεια ενείχε τον κίνδυνο βίαιης τουρκικής αντίδρασης, η οποία θα μπορούσε να λάβει τη μορφή εισβολής στην Κύπρο και de facto επιβολής των διχοτομικών σχεδίων της Άγκυρας. Η *Ελευθερία*, ωστόσο, απέρριπτε ως προσχηματικούς τους δισταγμούς του αρχιεπισκόπου Μακαρίου, επικαλούμενη ως απόδειξη την υποτιθέμενη άρνησή του να συγκατανεύσει στην εναλλακτική εισήγηση της Αθήνας για άμεση κήρυξη της ένωσης σε περίπτωση που η Τουρκία πραγματοποιούσε τις απειλές της περί εισβολής στην Κύπρο, έτσι ώστε η υπεράσπιση της μεγαλονήσου να αποτελούσε και από νομικής άποψης για την Ελλάδα ζήτημα προάσπισης της εθνικής της ακεραιότητας.

Η δεύτερη κατηγορία που προσαπτόταν στον αρχιεπίσκοπο Μακάριο σχετιζόταν με την απαίτησή του η ένωση να πραγματοποιούνταν άνευ όρων: «Δι' όλας τας άλλας λύσεις», τονιζόταν στο άρθρο, «και εδέχθη εις την Ζυρίχην και δέχεται συζήτησιν. Μόνον την Ένωσιν αξιοί άνευ όρων. Δηλαδή απορρίπτει την μόνην λύσιν που θα έλυε οριστικώς το Κυπριακόν και θα επέτρεπε εν συνεχεία τον εκφυλισμό των τυχόν όρων». Σε αυτό το πλαίσιο, στηλιτευόταν η δήλωση του προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας ότι η ένωση θα μπορούσε να πραγ-

19. Στο σημείο αυτό το άρθρο της *Ελευθερίας* στην πραγματικότητα παραποιούσε την ουσία της πρότασης του Γ. Παπανδρέου: ο τελευταίος είχε εισηγηθεί τον Αύγουστο του 1964 την κήρυξη της ένωσης μόνο ως απάντηση σε ενδεχόμενη τουρκική εισβολή στην Κύπρο· βλ. Παπαγεωργίου, *Τα κρίσιμα ντοκουμέντα* (υποσ. 1) 323-325.

ματοποιηθεί μόνο όταν από το κυπριακό έδαφος θα εξαλειφόταν κάθε ίχνος ξένης βάσης και θα απομακρυνόταν και ο τελευταίος ξένος στρατιώτης, τη στιγμή που ήταν προφανές ότι η Μεγάλη Βρετανία δεν είχε καμία πρόθεση να παραιτηθεί από τα στρατηγικά πλεονεκτήματα που είχε εξασφαλίσει με τις Συμφωνίες του 1959. Η μομφή, επομένως, εις βάρος του αρχιεπισκόπου Μακαρίου ήταν ότι, θέτοντας όρους που εκ των πραγμάτων ήταν αδύνατον να ικανοποιηθούν, σκόπιμα απέκλειε την ένωση για ιδιοτελείς λόγους: ο ίδιος θα εξακολουθούσε να είναι πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, ενώ την ίδια στιγμή η τεράστια περιουσία της Εκκλησίας της Κύπρου θα παρέμενε –με βάση διάταξη που ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος είχε επιμείνει να συμπεριληφθεί στο κυπριακό Σύνταγμα– αναπαλλοτρίωτη, προνόμιο που δεν θα ίσχυε σε περίπτωση ένωσης με την Ελλάδα, καθώς το ελληνικό Σύνταγμα προέβλεπε τη δυνατότητα απαλλοτρίωσης εκκλησιαστικών εκτάσεων προς όφελος ακτημόνων γεωργών.

Η ενσυνείδητα ανθενωτική πολιτική που καταλογιζόταν στον Κύπριο πρόεδρο εξηγούσε σε μεγάλο βαθμό την, κατά την εφημερίδα, τρίτη «απιστία» του: την άρνησή του να αποδεχθεί το δόγμα του εθνικού κέντρου, την πρωτοκαθεδρία δηλαδή της ελληνικής κυβέρνησης στη ρύθμιση των ζητημάτων όλου του ελληνισμού (επομένως και της Κύπρου), επικαλούμενος το γεγονός ότι ο ίδιος ήταν ο εντολοδόχος του κυπριακού λαού. Η συστράτευση στην εθνική γραμμή που προσδιόριζε η Αθήνα, τόνιζε η *Ελευθερία*, ήταν απολύτως επιβεβλημένη, διότι, εκτός των άλλων, η Αθήνα ήταν εκείνη που απηχούσε τις απόψεις της πλειοψηφίας των Ελλήνων. Αντίθετα, η αμφισβήτηση του προβαδίσματος της ελληνικής κυβέρνησης αποτελούσε στην ουσία αντεθνική πολιτική, η οποία επιπλέον παραγνώριζε το γεγονός ότι το Κυπριακό δεν ήταν ένα ζήτημα που απασχολούσε μόνο τους κατοίκους της μεγαλονήσου, αλλά ολόκληρο τον ελληνισμό, ενώ τις συνέπειες από τη δυσμενή εξέλιξή του είχαν υποστεί πρώτοι οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης ήδη από τον Σεπτέμβριο του 1955. «Κατά ποίαν λογικήν», υπογραμμιζόταν στο άρθρο, «η Ελλάς ολόκληρος επί δώδεκα έτη τώρα υφίσταται τους υλικούς και τους ηθικούς αντικτύπους του κυπριακού αγώνος, χωρίς ουδείς γνήσιος Έλλην να διανοηθή έστω ότι σεις αποτελείτε άλλην ενορίαν, με αποκλειστικόν εντολοδόχον την Μακαριότητά σας κ. Μακάριε;».

Ο κατάλογος των «απιστιών» συμπληρωνόταν από τη μομφή ότι ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος διεξήγαγε, μέσω των προσκείμενων σε αυτόν εφημερίδων, της

κρατικής ραδιοφωνίας και τηλεόρασης της Κύπρου, αλλά και κάθε άλλου μέσου, απροκάλυπτη ανθελληνική προπαγάνδα. Πιο συγκεκριμένα, η *Ελευθερία* κατηγορούσε τον Μακάριο ότι, αν και γνώριζε την πρακτική αδυναμία της ελληνικής πολεμικής αεροπορίας –λόγω περιορισμένης ακτίνας δράσης των αεροσκαφών που διέθετε– να καλύψει τον εναέριο χώρο της Κύπρου, κατά τη διάρκεια των τουρκικών βομβαρδισμών του κυπριακού εδάφους τον Αύγουστο του 1964 είχε ουσιαστικά υποστηρίξει την άποψη ότι η Ελλάδα είχε αφήσει αβοήθητους τους δοκιμαζόμενους κατοίκους της μεγαλονήσου.

Συμπέρασμα: ερμηνεύοντας τα κίνητρα

Η οξύτατη πολεμική που ασκούσε η *Ελευθερία* εναντίον του αρχιεπισκόπου Μακαρίου αποτελούσε συνέπεια της απογοήτευσης που είχε προκαλέσει η αποτυχία εξεύρεσης μίας λύσης στο Κυπριακό, η οποία θα κατέληγε –με τον έναν ή τον άλλον τρόπο– στην πολυπόθητη ένωση. Ακόμα και μετά την απόρριψη του σχεδίου Άτσεσον και τη μη εφαρμογή της εναλλακτικής ιδέας για την πραξικοπηματική κήρυξη της ένωσης, η καλλιέργεια κλίματος αισιοδοξίας, κυρίως από την πλευρά της ελληνικής κυβέρνησης και προσωπικά του Γ. Παπανδρέου, είχε συμβάλει στη διόγκωση των ελπίδων: «Θα έλθη η Ένωσις. Έρχεται. Αποτελεί πλέον σήμερον κοινήν συνείδησιν, ότι η λύσις του Κυπριακού δύναται να ευρεθή μόνον με την ένωσιν. Και θέλω να αποδώσω δικαιοσύνην. Αυτό συμβαίνει με τας Κυβερνήσεις και της Μεγάλης Βρεττανίας και των Ηνωμένων Πολιτειών. Και αυταί αναγνωρίζουν ότι μόνον η ένωσις είναι λύσις», διακήρυττε από τη Θεσσαλονίκη στις 27 Οκτωβρίου 1964 ο Έλληνας πρωθυπουργός[20].

Εκτιμώντας ότι οι περιστάσεις που είχαν δημιουργηθεί στα τέλη του καλοκαιριού του 1964, αλλά και τους αμέσως επόμενους μήνες, ευνοούσαν την ένωση, οι ιθύνοντες της *Ελευθερίας* αναζητούσαν τα φυσικά πρόσωπα που είχαν εμποδίσει την εφαρμογή της αντίστοιχης λύσης. Έτσι εξηγείται το γεγονός ότι η κριτική της εφημερίδας αρχικά δεν είχε στραφεί μόνο εναντίον του αρχιεπισκόπου Μακαρίου, αλλά και εναντίον του Α. Παπανδρέου, καθώς εφημολογείτο ευρέως ότι

20. Εφημ. *Το Βήμα*, 28 Οκτωβρίου 1965, σ. 1.

και οι δύο είχαν εναντιωθεί στην εφαρμογή του σχεδίου Άτσεσον. Η επίσκεψη που πραγματοποίησε ο Α. Παπανδρέου στην Κύπρο κατόπιν πρόσκλησης του αρχιεπισκόπου Μακαρίου στο διάστημα 20-24 Νοεμβρίου 1964 (δηλαδή αμέσως μετά την παραίτησή του από τη θέση του αναπληρωτή υπουργού Συντονισμού), οι ιδιαίτερες τιμές που του επιφυλάχθηκαν κατά την εκεί παραμονή του, καθώς και οι συνομιλίες που είχε με κορυφαίους κυβερνητικούς παράγοντες και πρωτίστως με τον ίδιο τον πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας[21], αποτελούσαν πρόσθετες ενδείξεις για τους ανοιχτούς διαύλους επικοινωνίας που υπήρχαν ανάμεσα στους δύο άνδρες, οι οποίοι ταυτίζονταν επιπλέον και ως προς την αντιδυτική ρητορική που χρησιμοποιούσαν.

Η απόδοση ευθυνών στον αρχιεπίσκοπο Μακάριο για τη μη ευόδωση του ονείρου της ένωσης εξηγούσε κατά το ήμισυ τη δριμεία κριτική που ασκούσε η *Ελευθερία* προς τον πρόεδρο της Κύπρου για τους χειρισμούς στο Κυπριακό. Το άλλο σκέλος της εξήγησης θα πρέπει να αναζητηθεί στις μεταβαλλόμενες πολιτικές ισορροπίες στην Ελλάδα, και ακόμα ειδικότερα στο εσωτερικό της Ένωσης Κέντρου. Η *Ελευθερία*, μολονότι αποτελούσε έναν από τους βασικότερους υποστηρικτές της Ένωσης Κέντρου, έχοντας μάλιστα αναδειχθεί σε σημαιοφόρο του ανένδοτου αγώνα, εξέφραζε δυναμικά τη δυσαρέσκεια αρκετών στελεχών του κόμματος για την ταχύτατη πολιτική ανέλιξη του Α. Παπανδρέου, κάνοντας συχνά λόγο για νεποτισμό και οικογενειοκρατία Ήταν, άλλωστε, γνωστή η στενή σχέση του Κόκκα με τον Κωνσταντίνο Μητσοτάκη, ο οποίος μέχρι την εμφάνιση στο προσκήνιο του Α. Παπανδρέου παρουσιαζόταν ως ο πιθανότερος επίδοξος διάδοχος του Γ. Παπανδρέου. Σε αυτό το πλαίσιο, δεν είναι τυχαίο ότι το πρώτο στη σειρά άρθρο της εφημερίδας για το Κυπριακό δεν στρεφόταν εναντίον μόνο του αρχιεπισκόπου Μακαρίου, αλλά εξίσου εναντίον του Α. Παπανδρέου, έστω κι αν κανείς από τους δύο δεν κατονομαζόταν: ο χαρακτηρισμός, εξάλλου, και των δύο ως «σπουδαρχηδών» (διαπνεόμενων δηλαδή από πνεύμα εξουσιομανίας), αποτελούσε σαφή καταδίκη τόσο της τάσης του αρχιεπισκόπου Μακαρίου να αγνοεί τον –αυτονόητο κατά τη γνώμη της *Ελευθερίας*– πρωταγω-

21. Για την επίσκεψη του Ανδ. Παπανδρέου στην Κύπρο βλ. εφημ. *Ελευθερία*, 20 Νοεμβρίου 1964, σ. 8, 21 Νοεμβρίου 1964, σ. 10, 22 Νοεμβρίου 1964, σ. 16, 24 Νοεμβρίου 1964, σσ. 3 και 8, και 25 Νοεμβρίου 1964, σ. 8.

νιστικό ρόλο της Αθήνας στο χειρισμό όλων των εθνικών ζητημάτων (επομένως και του Κυπριακού), όσο και των αρχηγικών επιδιώξεων του Α. Παπανδρέου.

Η διμέτωπη στόχευση της *Ελευθερίας* (αρχιεπίσκοπος Μακάριος – Α. Παπανδρέου), πολύ γρήγορα θα εξελισσόταν σε αντιπαράθεση αποκλειστικά με τον πρόεδρο της Κύπρου. Αυτή η διαφοροποίηση προέκυψε κατά κύριο λόγο από το γεγονός ότι ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος είχε επιλέξει να απαντήσει με ιδιαίτερα σκληρό τρόπο στις αιτιάσεις της εφημερίδας, τροφοδοτώντας περαιτέρω το υπαρκτό κλίμα έντασης στις μεταξύ τους σχέσεις. Ταυτόχρονα, όμως, η μη περαιτέρω ενασχόληση –τουλάχιστον στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή– με τον Α. Παπανδρέου, ενδεχομένως να υπήρξε απόρροια της προσπάθειας της *Ελευθερίας* να αποφύγει την εις βάρος της διατύπωση κατηγοριών για απόπειρα αποσταθεροποίησης του κυβερνητικού σχήματος. Η αρθρογραφία της *Ελευθερίας* έβαλλε άμεσα εναντίον του αρχιεπισκόπου Μακαρίου, αλλά ταυτόχρονα, έστω κι αν δεν είχε αυτή την πρόθεση, στρεφόταν έμμεσα και εναντίον της κυβέρνησης της Ένωσης Κέντρου. Εάν πράγματι γινόταν δεκτό πως ευσταθούσαν οι κατηγορίες της εφημερίδας ότι ο Α. Παπανδρέου είχε, παρά την αντίθετη βούληση του Γ. Παπανδρέου, συμβάλει μαζί με τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο στη ματαίωση της ένωσης το καλοκαίρι του 1964, τότε ο Έλληνας πρωθυπουργός εμφανιζόταν ως πρακτικά ανίκανος να εφαρμόσει την πολιτική που θεωρούσε ενδεδειγμένη, και μάλιστα σε ένα ζήτημα μεγάλης εθνικής σημασίας. Από αυτή την άποψη, η –έστω και συγκαλυμμένη– επικριτική διάθεση της *Ελευθερίας* έναντι της κυβέρνησης, στενά συνυφασμένη με την εχθρική στάση του Κόκκα απέναντι στον Α. Παπανδρέου, δημιουργούσε ρήγματα στους κόλπους της Ένωσης Κέντρου, τα οποία αποκάλυπταν την έλλειψη εσωτερικής συνοχής τόσο του κυβερνώντος κόμματος, όσο και της ίδιας της κυβέρνησης.

Οι δηλώσεις του Γ. Παπανδρέου ότι το πρώτο στη σειρά άρθρο της *Ελευθερίας* χαροποιούσε τους εχθρούς της Ένωσης Κέντρου, έδιναν το στίγμα όχι μόνο της δυσαρέσκειας του ίδιου του πρωθυπουργού, αλλά και της γενικότερης αίσθησης που είχε προκληθεί από το δημοσίευμα. Δεν είχαν λείψει, εξάλλου, και ευθείες βολές εναντίον της εφημερίδας για τη βαθύτερη πολιτική σημασία του εν λόγω δημοσιεύματος. Η προσκείμενη στην ΕΔΑ εφημερίδα *Αυγή*, για παράδειγμα, κατηγορούσε ρητώς την *Ελευθερία* ότι στην πραγματικότητα απεργάζονταν σενάρια ανατροπής της κυβέρνησης του Γ. Παπανδρέου μέσω

της συγκρότησης ενός ευρύτερου κεντροδεξιού πόλου[22]. Σχεδόν ταυτόχρονα, η αντιπολιτευόμενη *Καθημερινή* διέκρινε στην αρθρογραφία της *Ελευθερίας* τη δρομολόγηση ανοικτής κυβερνητικής κρίσης, με δυνητικά μοιραίες συνέπειες στη συνοχή του κυβερνώντος κόμματος, σημειώνοντας χαρακτηριστικά: «Εκορυφώθη η οξύτης της ομάδος Μητσοτάκη – "Ελευθερίας" κατά των κ.κ. Γ. και Α. Παπανδρέου. [...] Ετέθη εις λειτουργίαν ο μηχανισμός προς διάλυσιν της Ενώσεως Κέντρου»[23].

Η αρθρογραφία της *Ελευθερίας*, βέβαια, δεν αρκούσε από μόνη της ούτε για να μεταβάλει μονομιάς τα ελληνικά πολιτικά δεδομένα, ούτε πολύ περισσότερο για να αλλάξει τη στρατηγική είτε της Αθήνας είτε της Λευκωσίας στο Κυπριακό. Αποτελούσε, ωστόσο, σαφέστατο δείγμα των έντονων αντιθέσεων που είχαν αναφυεί τόσο στο εσωτερικό της κυβέρνησης της Ένωσης Κέντρου, όσο και στις σχέσεις Αθήνας-Λευκωσίας σχετικά με τον ενδεδειγμένο τρόπο διαχείρισης του Κυπριακού ζητήματος. Ειδικά ως προς τις τελευταίες, η δριμεία πολεμική της *Ελευθερίας* εναντίον του αρχιεπισκόπου Μακαρίου απέρρεε από το γεγονός ότι οι ιθύνοντες της εφημερίδας –και προφανώς πρώτος ο Κόκκας– είχαν πεισθεί ότι, εάν ο Γ. Παπανδρέου ήταν διατεθειμένος να συζητήσει μια λύση στο Κυπριακό, η οποία έναντι της παραχώρησης της κυπριακής «πολυκατοικίας» στην Ελλάδα θα περιελάμβανε ως όρο την εκμίσθωση ενός «διαμερίσματος» (έστω και «ρετιρέ») στην Τουρκία, ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος ενδιαφερόταν περισσότερο για τη διατήρηση του ελέγχου επί εκείνου που ο ίδιος αντιλαμβανόταν ως δική του περιουσία: την ανεξάρτητη Κυπριακή Δημοκρατία.

Πάντως, κατά ειρωνικό τρόπο, εμπνεόμενη από την προσήλωση στο δόγμα του εθνικού κέντρου, η πολεμική της *Ελευθερίας* εναντίον του αρχιεπισκόπου Μακαρίου απηχούσε σε μεγάλο βαθμό τις μύχιες σκέψεις της ελληνικής κυβέρνησης σχετικά τον πρωταγωνιστικό ρόλο της Αθήνας στη διαχείριση του Κυπριακού[24]. Σε αυτό το πλαίσιο, οι συστάσεις που απηύθυνε στις αρχές Φεβρουαρίου

22. Εφημ. *Αυγή*, 25 Ιανουαρίου 1965, σ. 1.

23. Εφημ. *Η Καθημερινή*, 27 Ιανουαρίου 1965, σ. 1.

24. Σε σημείωμα που συγκεφαλαίωνε τα διαμειφθέντα σε σύσκεψη, η οποία πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα στις 18 Ιανουαρίου 1965 –λίγες ημέρες δηλαδή πριν από τη δημόσια κριτική της *Ελευθερίας* εναντίον του αρχιεπισκόπου Μακαρίου– με τη συμμετοχή

του 1965 ο Γ. Παπανδρέου προς τη Λευκωσία να αποφεύγει μονομερείς ενέργειες που ενδεχομένως να δυσχέραιναν την πορεία επίλυσης του Κυπριακού[25], ερμηνεύθηκαν από τον Κόκκα ως έμμεση δικαίωση των θέσεων που είχε υποστηρίξει με πάθος το προηγούμενο διάστημα: «Οφείλει να αντιληφθεί καλώς τας συστάσεις του πρωθυπουργού η κυπριακή ηγεσία», τονιζόταν σε πρωτοσέλιδο σχόλιο της *Ελευθερίας* στις 12 Φεβρουαρίου 1965, «και να κατανοήση, πρώτον, ότι πρέπει να υπάρξη σταθερά και ενιαία γραμμή εις τον χειρισμόν του Κυπριακού και δεύτερον, ότι δεν δύναται να θέτη ενώπιον τετελεσμένων γεγονότων το σύνολον του Ελληνισμού και την κυβέρνησίν του»[26].

Εκείνο που ούτε οι ιθύνοντες της *Ελευθερίας*, αλλά ούτε και η υπεύθυνη πολιτική ηγεσία στην Αθήνα, έμοιαζαν να αντιλαμβάνονται ήταν ότι, στην πραγματικότητα, η μονότονη επίκληση του δόγματος του εθνικού κέντρου όχι μόνο δεν γεφύρωνε, αλλά αντίθετα συνέτεινε στην περαιτέρω διεύρυνση του ήδη υφιστάμενου χάσματος ανάμεσα στην ελληνική και την κυπριακή κυβέρνηση[27]. Την ίδια στιγμή, οι οξύτατοι τόνοι που είχαν χαρακτηρίσει τη δημόσια αντιπαράθεση ανάμεσα στο κατεξοχήν προσκείμενο στην Ένωση Κέντρου φύλλο και στον πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας, καταδείκνυαν ότι οι άμεσα εμπλεκόμενοι σε αυτή τη διελκυστίνδα ήταν διατεθειμένοι να χρησιμοποιήσουν κάθε μέσο, ακόμα και τη διαστρέβλωση της αλήθειας, προκειμένου να ενισχύσουν την επιχειρηματολογία τους έναντι του κατά περίπτωση αντιπάλου τους. Αναγόμενος, όμως,

του Γ. Παπανδρέου και των υπουργών Εξωτερικών Σταύρου Κωστόπουλου και Εθνικής Αμύνης Πέτρου Γαρουφαλιά, αναφερόταν χαρακτηριστικά: «Η Ελληνική Κυβέρνησις ούτε θα επιτρέψη ούτε θα ανεχθή πρωτοβουλίας του Αρχιεπισκόπου αίτινες θα ηδύναντο να οδηγήσουν, είτε αμέσως είτε εμμέσως, εις πόλεμον. Εις περίπτωσιν τοιαύτης πρωτοβουλίας του Αρχιεπισκόπου θα ακολουθήση άμεσος διαχωρισμός ευθυνών και ρήξις σχέσεων. Όσον αφορά τας άλλας πρωτοβουλίας, πολιτικής φύσεως, θα διευκρινίζωνται εκάστοτε αι απόψεις και θα διαχωρίζονται αι ευθύναι. Αφορμήν εις την ανωτέρω διευκρίνησιν έδωσεν η διαπίστωσις της αποτυχίας και των επιζημίων συνεπειών της πολιτικής του Αρχιεπισκόπου έναντι της Μόσχας. Την πολιτικήν ταύτην είχεν, ως γνωστόν, ακολουθήσει ο Αρχιεπίσκοπος, παρά τας ρητάς και επανειλημμένας αντιρρήσεις της Ελληνικής Κυβερνήσεως»· βλ. Πετρίδη, *Γεώργιος Παπανδρέου* (υποσ. 8) 311-312.

25. Βλ. εφημ. *Ελευθερία*, 11 Φεβρουαρίου 1965, σ. 1.

26. Βλ. εφημ. *Ελευθερία*, 12 Φεβρουαρίου 1965, σ. 1.

27. Hatzivassiliou, *Greece* (υποσ. 1) 135.

σε ζήτημα ενδοελληνικής πολιτικής διαμάχης, ο χειρισμός του Κυπριακού κινδύνευε να εγκλωβιστεί σε λαβύρινθους προσωπικών ερίδων, μεταθέτοντας, σε τελική ανάλυση, το ενδιαφέρον τόσο των πρωταγωνιστών, όσο και της κοινής γνώμης, από τη ρεαλιστική διαχείριση των πιεστικών προβλημάτων, στο επίπεδο του ανώφελου εντυπωσιασμού.

Summary

Antonis KLAPSIS

«Mr Makarios will follow orders»: the polemics of the newspaper Eleftheria against the President of Cyprus (January 1965)

In January 1965 the pro-government Greek newspaper *Elefhteria* published a series of first-page articles in which it severely criticized the recent maneuvers of the President of the Republic of Cyprus, Archbishop Makarios III, on the Cyprus question. Makrios was accused that in the summer of the previous year, in cooperation with the then Greek Deputy Minister of Coordination, Andreas Papandreou, he had cancelled the union of Cyprus with Greece which could have been implemented even if the Zurich and London Agreements of 1959 had to be violated. According to the same argumentation, Makarios had taken his decisions in order to serve mostly his personal interests and not the national ones. In this context, *Eleftheria* asked from the Greek government under Georgios Papandreou to start acting as the one and only national centre of Hellenism (including that of Cyprus): Makarios would have to follow the orders given from Athens. The fact that at the same time *Eleftheria* accused A. Papandreou for aligning with Makarios offers substantial evidence that the newspaper's polemics were also directly linked with the internal discords in the governing Centre Union party. The Cyprus question was thus being trapped in the internal Greek political conflicts at a period when the international environment was becoming less and less favorable for a solution advantageous for mainland-Greek and Greek-Cypriot interests.